

**Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова**

ВАСИЛЬЧЕНКО ОЛЕНА ІВАНІВНА

УДК: 37.013.42:173-057.875(043.5)

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ГЕНДЕРНОЇ
КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТУ**

13.00.05 – соціальна педагогіка

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 2015

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано у Державному вищому навчальному закладі «Запорізький національний університет», Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат педагогічних наук, доцент
Голованова Тетяна Петрівна,
ДВНЗ «Запорізький національний університет», доцент кафедри педагогіки і психології освітньої діяльності.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Міщик Людмила Іванівна,
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, завідувач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи;

кандидат педагогічних наук, доцент
Харченко Людмила Георгіївна,
Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка, Інститут педагогіки і психології, доцент кафедри соціальної педагогіки.

Захист відбудеться «14» січня 2016 року о 12 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 26.053.09 у Національному педагогічному університеті імені М.П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9.

Автореферат розіслано «11» грудня 2015 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Л. М. Вольнова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Оновлення змісту української вищої освіти актуалізує завдання розвитку особистості студента, зокрема і як представника певної статі, а сучасні вимоги до університетської освіти визначають пріоритетом не лише професійні якості майбутнього фахівця, але і його компетентність як суб'єкта взаємодії з людьми різної статі. Сучасний університет як соціально-освітнє середовище створює реальні передумови для повноцінного розвитку студентів – юнаків та дівчат згідно з їхніми індивідуальними особливостями, що сприяють самореалізації жіночої або чоловічої індивідуальності, формуванню гендерної культури.

Формування гендерної культури студентів набуває особливої актуальності у зв'язку із задекларованою Україною державною стратегією щодо забезпечення гендерної рівності, нового гендерного світогляду, зміни традиційних гендерних стереотипів щодо ролі чоловіка та жінки в суспільстві на засадах самореалізації та співпраці в різних сферах суспільства.

На виконання цих завдань спрямовані положення нормативних документів, які законодавчо обґрунтовують сутність та визнають значущість гендерного підходу: міжнародних – Конвенції ООН про права людини, Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, світової програми дій, прийнятої на Четвертій всесвітній конференції зі становища жінок (Пекін); та вітчизняних – Конституції України, Законів України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю», «Про вищу освіту», Наказу МОН «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» та інших підзаконних нормативних актів.

Нині проблема формування гендерної культури опинилася в центрі уваги різних наук, стаючи темою для міждисциплінарних досліджень. Гендерні аспекти знайшли відображення у працях з філософії (Г. Брандт, О. Вороніна, Н. Козлова, І. Жеребкіна, В. Суковата, Н. Чухим та ін.), психології (С. Бем, Ш. Берн, І. Кльоцина, Т. Говорун, О. Кікінежді, В. Москаленко та ін.), соціології (С. Айвазова, О. Здравомислова, С. Оксамитна, С. Хрисанова та ін.).

Дослідники проблеми гендеру в життєдіяльності людини розкривали її через призму: економічної соціалізації (В. Близнюк, Н. Гончарова, Т. Журженко та ін.); гендерного аналізу цінностей суспільства та сім'ї (О. Балакірева, Н. Лавриненко та ін.); реалізації гендерної політики в Україні (Н. Грицяк, Т. Мельник, М. Пірен та ін.); гендерних аспектів кадрової політики (Т. Василевська, І. Герасимова та ін.); гендерних особливостей мовознавства (В. Агеєва, А. Мартинюк, О. Фоменко та ін.).

Дослідження гендерних аспектів формування та розвитку молоді знайшли своє відображення в теоретичних положеннях соціальної педагогіки (І. Зверєва, А. Капська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, А. Мудрик, Ж. Петрочко, А. Рижанова, В. Штифурак та ін.) і практиці соціально-педагогічної роботи з гендерної соціалізації молоді (О. Безпалько, Н. Олексюк, І. Пеша, І. Трубавіна, С. Савченко, С. Харченко, Н. Чернуха та ін.).

У дослідженнях останніх років здійснено узагальнення підходів до: гендерних бар'єрів соціалізації (М. Докторович, Н. Клімкіна, Г. Махмадамінова, О. Максимович, В. Синякова, О. Сухоленова, В. Третяченко, Л. Харченко та ін.); соціально-педагогічних умов формування та розвитку студентської молоді (В. Гріценко, Ю. Загородній, М. Нарійчук, К. Потопа, О. Севастьянова, С. Фурдуй та ін.); розкриття тематики гендерної рівності в змісті навчально-виховної діяльності (О. Болотська, С. Гришак, К. Левченко та ін.).

Проблеми інтеграції гендерного підходу в систему вищої освіти відображено в працях вітчизняних науковців: Т. Голованової, Т. Дороніної, Н. Кічук, В. Кравця та ін. Окремі науковці розвивають погляди на засоби розвитку гендерної культури студентів (Л. Булатова, Т. Дороніна, І. Жеребкіна, О. Кікінежді, О. Луценко, М. Пірен та ін.). Це свідчить, що в наукових дослідженнях проблеми формування гендерної культури студентів є чималий доробок, проте потребують уточнення зміст, структура та умови ефективності реалізації цього процесу в навчально-виховній діяльності університету.

Означене питання також актуалізується необхідністю розв'язання *суперечностей* між:

- соціальним запитом на розкриття індивідуальних характеристик, особистісної ідентичності молодих громадян з орієнтацією на партнерство, співпрацю та відсутністю бачення гендерної культури як механізму демократизації та соціальної рівності;

- потребою вищих навчальних закладів у формуванні творчої, позбавленої стереотипів та упереджень особистості та недостатньою розробленістю в діяльності університетів форм та методів соціально-педагогічної роботи, які б забезпечували рівноправну активну участь студентів університету на засадах гендерної рівності;

- необхідністю цілеспрямованої навчально-виховної роботи університету з формування гендерної культури студентів і відсутністю науково-обґрунтованих соціально-педагогічних умов згаданого процесу.

Отже, об'єктивна суспільна значущість процесу формування гендерної культури молоді, недостатній рівень теоретичної дослідженості проблеми формування гендерної культури студентів та її практичного вирішення в системі навчально-виховної роботи університету зумовили вибір теми дисертаційного дослідження: **«Соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки і психології ДВНЗ «Запорізький національний університет» і є складовою комплексної проблеми «Гендерне виховання студентів у вищих навчальних закладах України» (№ 0103У000729).

Тему затверджено на засіданні Вченої ради Державного вищого навчального закладу «Запорізький національний університет» (протокол № 1 від 21.09.2007 р.) та узгоджено в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 30.10.2007 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати сутність, структуру та визначити соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі **завдання дослідження**:

1. Розкрити сутність і структуру гендерної культури студентів університету та визначити фактори впливу на її формування освітнього середовища університету.

2. Визначити компоненти, критерії, показники та виявити рівні сформованості гендерної культури студентів університету.

3. Обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету.

4. Довести ефективність соціально-педагогічних умов, що реалізуються у формах і методах формування гендерної культури студентів університету.

Об'єкт дослідження – процес формування гендерної культури студентів.

Предмет дослідження – соціально-педагогічні умови, форми та методи формування гендерної культури студентів університету.

Для розв'язання поставлених завдань використано комплекс *методів дослідження*, а саме: *теоретичні* – аналіз, систематизація й узагальнення наукових положень з проблеми дослідження застосовувалися для уточнення сутності базових понять дослідження; *контент-аналіз* документації університетів (навчальні плани, навчальні програми, плани виховної роботи) – для з'ясування значущості гендерного компоненту в змісті навчально-виховної роботи університету; *емпіричні* – спостереження, опитування, тестування – для визначення рівнів сформованості гендерної культури студентів університету, педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) – для перевірки ефективності соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету; *методи статистичної обробки* експериментальних даних з метою виявлення емпіричного розподілу значень компонентів гендерної культури та значущості отриманих результатів (однофакторний дисперсійний аналіз, розрахунки асиметрії та ексцесу та визначення t-критерію Стьюдента).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: теорії культури як сфери самореалізації особистості (Б. Єрасов, Ф. Минюшев, Т. Парсонс, В. Піча, О. Семашко, Дж. Спредлі, В. Шаповалов, О. Шевнюк та ін.); теорії психології діяльності (О. Бодальов, В. Крутецький, О. Леонтьєв, Л. Виготський та ін.); теорії соціального конструювання гендеру та гендерної рівності (Т. Говорун, Т. Голованова, Т. Дороніна, О. Кікінежді, Г. Лактіонова та ін.); концепції соціально-педагогічної діяльності (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Ж. Петрочко, А. Рижанова, С. Харченко та ін.); положення про: єдність та взаємообумовленість гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм (Л. Булатова, В. Васютинський, І. Кльоцина, В. Кравець, І. Мунтян, С. Оксамитна, Л. Штильова, О. Цокур та ін.); особливості соціалізації молоді (І. Бушай, Н. Лавриченко, Дж.Г. Мід, Л. Міщик, А. Мудрик, С. Ставицька та ін.); соціально-виховну роботу зі студентською молоддю в умовах університету (Р. Вайнола, С. Савченко, Н. Чернуха, В. Штифурак та ін.).

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає в тому, що:

- *вперше визначено та теоретично обґрунтовано*: сутність гендерної культури студентів університету, соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету (створення гендерно-чутливого середовища університету, заснованого на ідеї гендерної рівності та спрямованого на засвоєння партнерської ідеології відносин статей; опора на гендерні та культурні особливості студентів відповідно до їх віку, природних і соціокультурних потреб, інтересів у міжособистісному спілкуванні задля прояву їхньої гендерної ідентичності; залучення студентів університету до сумісної діяльності з представниками громадських організацій з орієнтацією на вирішення гендерних питань на рівні університету та територіальної громади); компоненти (когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), критерії (гендерна обізнаність, доцільна гендерна поведінка, гендерна чутливість), показники та рівні (високий, середній, низький) сформованості гендерної культури студентів університету;

- *уточнено* структуру гендерної культури (гендерні знання, цінності та норми); особливості освітнього середовища університету, що обумовлюють формування гендерної культури студентської молоді;

- *подальшого розвитку набули* організаційні форми навчально-виховної роботи щодо формування гендерної культури студентів університету.

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає у: впровадженні в навчально-виховний процес університетів України соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету; розробці та апробації методичного забезпечення процесу формування гендерної культури студентів університету (циклу занять до дисципліни «Іноземна мова за професійним спрямуванням» з використанням інтерактивних форм та методів гендерного змістового наповнення; плану та змісту роботи наукового студентського гуртка «Світ через призму гендеру»; сумісних форм просвітницької та волонтерської роботи студентів університету та представників громадських організацій).

Матеріали дисертації можуть бути використані організаторами соціально-виховної роботи зі студентами, кураторами академічних груп, працівниками студентських соціальних служб, керівниками громадських організацій з метою оптимізації процесу формування гендерної культури студентів університету; при викладанні навчальних дисциплін «Педагогіка сімейного виховання», «Етика та психологія сімейного життя», «Технології соціально-педагогічної роботи», «Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи» та спецкурсів для студентів педагогічних і психологічних спеціальностей.

Результати дослідження *впроваджено* в навчально-виховний процес ДВНЗ «Запорізький національний університет» (довідка № 01-15/223 від 10.09.2015 р.), Запорізького національного технічного університету (довідка № 37-39/2617 від 16.07.2015 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07-10/2000 від 09.09.2015 р.), а також у практику роботи громадських організацій м. Запоріжжя: Запорізької жіночої організації «Центр громадянсько-соціальних ініціатив» (довідка № 2/5-р від 28.05.2010 р.), Запорізького обласного фонду «Гендер Зед» (довідка № 18-15 від 8.04.2015 р.), Запорізької обласної громадської організації «Взаємодія» (довідка № 44 від 03.07.2015 р.).

На різних етапах дослідження до експериментальної роботи було залучено 199 студентів університету I-II курсів різних напрямів підготовки і спеціальностей та 18 викладачів вищих навчальних закладів. До складу чотирьох експериментальних груп увійшло 148 осіб, контрольних груп – 37 осіб.

Особистий внесок здобувача. У статі «Friendship and intimacy in the student's age: gender approach», опублікованій у співавторстві з Т. Головановою, авторським є аналіз гендерних відмінностей у розумінні дружби студентами.

Апробація результатів дослідження. Основні теоретичні та практичні результати дослідження було представлено в доповідях і повідомленнях на наукових, науково-практичних конференціях різного рівня: *міжнародних* – «Соціальна робота в Україні на початку XXI століття: проблеми теорії та практики» (Київ, 2002), «Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у ВНЗ» (Ужгород, 2003), «Теорія і практика гендерного виховання студентської молоді: досвід, проблеми, перспективи» (Запоріжжя, 2004), «Педагогіка вищої школи в 21 столітті: сучасний стан, перспективи розвитку» (Одеса, 2010), «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії» (Тернопіль, 2011), «Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: классические и инновационные подходы к изучению проблематики» (Донецьк, 2012), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2013), «Актуальні дослідження в соціальній сфері» (Одеса, 2015); *всеукраїнських* – «Проблеми підготовки фахівців на новому етапі розбудови української держави» (Херсон, 2002), «Психологічна служба ВНЗ: досвід та перспективи розвитку» (Запоріжжя, 2009), «Освіта і наука в Україні» (Дніпропетровськ, 2013), «Гендерна освіта в сучасному університеті: досвід, проблеми та перспективи» (Кривий Ріг, 2014), «Філософсько-теоретичні та практико-орієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку» (Дніпропетровськ, 2014); *регіональних* – «Теоретичні та практичні питання здійснення гендерної політики в регіоні» (Запоріжжя, 2002), «Сучасне студентство України: досвід, проблеми, перспективи» (Запоріжжя, 2004), Гендерний форум (Запоріжжя, 2002-2014); *щорічних звітних науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу Запорізького національного університету (2002-2014 рр.), на щорічних університетських науково-практичних конференціях «Дні науки» (2002-2014 р.).*

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження відображено у 33 наукових працях (32 одноосібних). З них: 13 статей – у наукових фахових виданнях України (1 – у співавторстві), 1 стаття в міжнародному науковому рецензованому журналі, 1 стаття в зарубіжному збірнику наукових праць, 15 тез доповідей за матеріалами конференцій та семінарів, 1 навчальний посібник (практикум), 2 методичні рекомендації. Загальний обсяг особистого доробку становить 17,13 др. арк.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 262 сторінку, із них 170 сторінки основного тексту, 6 додатків складають 54 сторінок. Робота вміщує 12 таблиць і 14 рисунків на 12 сторінках. Список використаних джерел налічує 294 найменувань, з них – 11 іноземною мовою.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи, теоретико-методологічні засади дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів; подано інформацію про апробацію та впровадження результатів дослідження, наведено відомості про структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «*Формування гендерної культури студентів університету як соціально-педагогічна проблема*» – здійснено теоретико-методологічний аналіз проблеми формування гендерної культури студентів як об'єкту сучасних гуманітарних досліджень та соціальної педагогіки, зокрема; розкрито сутність і структуру гендерної культури студентів та виявлено особливості її формування; визначено компоненти, критерії та виявлено рівні сформованості гендерної культури студентів університету.

Узагальнено підходи до трактування поняття «культура»: як сфери самореалізації особистості; як ціннісного ставлення до реальності; як створеного людиною світу, який відрізняється від природи (В. Шаповалов). Зазначено, що в основу сутності культури покладено її ціннісно-нормативну структуру (Ф. Минюшев); сукупність знань, яку люди використовують для інтерпретації їхнього досвіду та вибору своєї поведінки (Дж. Спредлі); рівень освіченості, вихованості людей, а також рівень оволодіння певною галуззю знань або діяльності (О. Шевнюк).

Культуру визначено (за Б. Єрасовим) як процес та результат духовного виробництва суспільства, який забезпечує формування, збереження, поширення культурних норм, цінностей, значень, уявлень, знань, що виступають у вигляді знакової системи (мови), міфів, художньої літератури, ідеології, науки, релігії тощо. На основі аналізу праць (Б. Єрасов, Ф. Минюшев, В. Піча, О. Семашко, О. Шевнюк), визначено такі основні *складові культури*: цінності, знання, норми поведінки.

У результаті аналізу гендерної теорії представлено зміст чоловічого та жіночого в культурі у взаємозв'язках та взаємообумовленостях (Н. Абубікірова, О. Вороніна, М. Кімел, О. Кісь) та встановлено, що механізм утворення домінуючої культури залежить від характеру ідеалів, цінностей, норм, звичаїв, традицій, потреб (В. Піча, О. Семашко).

Поняття «гендер» у дисертації визначено (за І. Жеребкіною, В. Кравцем, Г. Лактіоною) як соціальну статтю, що характеризує спільне та відмінне між чоловіками та жінками в способі життя, моделях поведінки, сукупність соціально-психологічних характеристик особистості, які пов'язані зі статтю і сексуальністю, але виникають у взаємодії з іншими людьми. Підкреслено, що факт різниці між чоловіками та жінками є не таким значущим як їхня соціокультурна оцінка, а також формування домінуючих відносин на основі цієї різниці. Відповідно базовою для дослідження стала *теорія соціального конструювання гендеру*, згідно з якою гендер розуміється як організована модель соціальних відносин між жінками і чоловіками, що сконструйована основними інститутами суспільства.

У розділі охарактеризовано терміни, які є родовими в гендерній теорії. На підставі аналізу праць (Е. Еріксон, Е. Фром) *гендерні ролі* визначено як основу для розподілу всіх членів суспільства на дві категорії – чоловіків і жінок, що передбачає очікувану від них ціннісну й нормативно визначену поведінку. Процес засвоєння людиною гендерних ролей у системі інститутів соціалізації (сім'я, заклади освіти, зокрема університет) визначено як *гендерно-рольову соціалізацію*. Встановлено, що *гендерні стереотипи* – це узагальнені стереотипізовані уявлення в культурі суспільства щодо моделі поведінки, які відповідають поняттям «чоловіче» та «жіноче» (за З. Балгімбаєвою). Водночас *гендерні упередження* висвітлено (за Ш. Берн) як соціальну установку з негативним, спотвореним змістом, упереджене ставлення до представників іншої статі, що може проявлятися через агресивну поведінку, різні види насильства. Акцентовано, що від характеру прояву гендерної ідентичності особистості залежить тип гендерної культури, який вона підтримує та транслює найближчому оточенню. Саме тому *гендерну ідентичність* (за Л. Кобелянською, І. Кльоциною, Т. Мельник) визначено як осмислене самозіставлення особою своєї належності до жіночої чи чоловічої статі на основі усвідомлення певних особистісних якостей, індивідуально-типологічних особливостей, рис характеру, способів поведінки, що сприймаються як свої, реальні. Доведено, що гарантом становлення та розвитку в суспільстві гендерної культури є досягнення *гендерної рівності* як рівного правового статусу жінок і чоловіків та однакових можливостей для його реалізації в суспільстві (за Т. Мельник).

Здійснено вивчення гендерної культури через призму різних підходів до: характеристики патріархальної та егалітарної культур (О. Вороніна, О. Млечко); системи поглядів, установок, принципів у суспільстві, що формують соціокультурні аспекти статі (Н. Адрєєва); соціального середовища, що створене завдяки сукупності існуючих гендерно-рольових стереотипів поведінки в суспільстві (Н. Єрофєєва); системи соціально-економічних, правових та етнопсихологічних умов існування суспільства, що сприяє становленню чоловіка та жінки як рівних соціальних істот (О. Кікінежді); призначення чоловіка та жінки, їхнього статусу та взаємовідносин у різних сферах суспільства (С. Матюшкова).

Виявлено, що гендерна культура тлумачиться, як: соціально обумовлений рівень розвитку особистості, що визначає соціальну поведінку чоловіків і жінок та взаємини між ними (Т. Дороніна); система цінностей суспільства, що складає загальнообов'язкову програму, яка наказує особистості відповідати соціокультурним очікуванням відносно прийнятих «зразків» поведінки і вигляду чоловічої або жіночої статі (В. Москаленко); явище, що породжено запитом суспільства на забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок та передбачає сформованість в особистості правильного розуміння щодо призначення чоловіка та жінки (С. Матюшкова).

Відзначено, що гендерна культура трактується як частина загальної культури, яка складається із сукупності гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм поведінки, що використовують люди для вибору своєї поведінки, і може бути представлена у вигляді: патріархальної, традиційної з домінуванням однієї статі над іншою в різних сферах суспільства чи демократичної, егалітарної, що заснована на ідеї гендерної рівності.

Надано визначення *гендерної культури* як частини загальної культури суспільства, соціального феномену, що відображений через систему гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм поведінки, орієнтованих на забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок, з урахуванням та прийняттям проявів їхньої гендерної ідентичності.

Охарактеризовано *складові гендерної культури*: гендерні цінності (гендерні права, свободи, рівність соціального статусу, паритетність батьківства, материнства тощо), гендерні знання (усвідомлені уявлення про сутність гендерного підходу, основи гендерної взаємодії, гендерну стратегію особистості тощо) та гендерні норми (норми забезпечення гендерних прав особистості, гарантії гендерної рівності).

Університет охарактеризовано як інститут соціалізації, що значною мірою забезпечує успішність формування гендерної культури студентів, оскільки функціональну природу середовища університету визначає оптимально побудована взаємодія, у якій студент не лише сприймає вплив суб'єктів освітнього середовища, а й набуває якостей суб'єкта, формуючись водночас як особистість.

Виокремлено *фактори впливу освітнього середовища університету*, що обумовлюють формування гендерної культури студентської молоді: специфічне соціокультурне оточення (вплив історико-педагогічних традицій, персоналій); поліструктурність спілкування (можливість спілкуватися зі студентами багатьох спеціальностей та різної статі); елітарність середовища (вплив професорсько-викладацького складу, зустрічі з відомими вченими, державними діячами тощо).

Охарактеризовано *особливості студентів університету як специфічної для формування гендерної культури соціальної групи*: підвищена соціальна сприйнятливість до соціальних проблем (у тому числі й гендерних); активний пошук себе в нових соціальних ролях; наявний гендерний досвід, що дозволяє студентам виступати носіями цінностей, стереотипів, уявлень щодо ролі чоловіка та жінки в різних сферах суспільства; визначене ставлення до мужності та жіночності як характеристик особистості, її поведінки; готовність до осмислення й прийняття майбутніми спеціалістами своєї гендерної ідентичності.

Запропоновано авторське визначення *гендерної культури студентів університету* як частини загальної культури особистості, що утворена сукупністю гендерних цінностей, знань та норм поведінки студентів, заснованих на ідеях гендерної рівності, поваги до проявів гендерної ідентичності, орієнтації на співробітництво, самореалізацію особистості студента, незважаючи на стать.

Формування гендерної культури студентів університету відображено як процес поступового засвоєння особистістю гендерних цінностей, знань і норм, що стосуються соціальних взаємовідносин статей в умовах університету.

Процес формування гендерної культури студентів університету розглянуто (за Т. Дороніною, О. Кікінежді, С. Матюшковою, М. Пірен) через призму сформованості таких *компонентів гендерної культури студентів університету*: когнітивний компонент (знаннєво-змістовий); діяльнісний компонент (практико-орієнтований); рефлексивний компонент (аналітичний). Дані компоненти покладено в основу визначення критеріїв і відповідних їм показників, які характеризують сформованість гендерної культури студентів університету.

Когнітивний компонент гендерної культури студентів університету оцінюється за допомогою *критерію «гендерна обізнаність»* та проявляється через такі *показники*: наявність знань теорії соціального конструювання гендеру (щодо гендерної соціалізації, гендерних стереотипів, гендерних упереджень, гендерних ролей); спрямованість на отримання нових знань з гендерної проблематики; обізнаність з питань міжнародних та вітчизняних законодавчих актів щодо забезпечення норм гендерної рівності, подолання дискримінації жінок, гендерного насильства тощо.

Діяльнісний компонент гендерної культури студентів університету оцінюється за допомогою *критерію «доцільна гендерна поведінка»* та таких *показників*: уміння використовувати гендерні знання в громадській, сімейній та професійній сферах; уміння реалізувати доцільні форми гендерної поведінки, дотримуючись ідеї гендерної рівності; здатність до сприйняття та розуміння гендерної ідентичності іншої людини.

Рефлексивний компонент гендерної культури студентів університету оцінюється за допомогою *критерію «гендерна чутливість»* та відповідних *показників*: відсутність стереотипізації та упередження в сприйнятті інших; уміння надати адекватну оцінку власної поведінки, виходячи з позицій та норм гендерної рівності; толерантність та прагнення до самовдосконалення в розв'язанні гендерних проблем.

Рівень сформованості гендерної культури студентів університету визначено, як міру постійності та повноти прояву показників гендерної культури в діяльності студентів університету. Для оцінки сформованості гендерної культури студентів університету використано традиційну трирівневу шкалу та відповідні рівні (низький, середній та високий).

Низький рівень. У цієї групи студентів університету відсутні чи недостатньо сформовані уявлення про гендерні ролі та стереотипи в різних сферах суспільства; фрагментарними є знання про необхідність забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок; студенти не вміють здійснювати аналіз ситуації гендерної нерівності; їхня поведінка не орієнтована на співробітництво; студенти не дотримуються принципу ідеї гендерної рівності при взаємодії з іншими; не виявляють здатності до розуміння гендерної ідентичності інших; проявляють стереотипізоване уявлення та упереджене ставлення щодо ролі чоловіка та жінки в різних сферах суспільства; не вміють надати адекватну оцінку власної поведінки, виходячи з позицій та норм гендерної рівності; виявляють упереджене, не толерантне ставлення до інших у розв'язанні гендерних проблем та відсутність прагнення до особистісного самовдосконалення.

Середній рівень. Студенти даної групи, в основному, розуміють сутність гендерних ролей і стереотипів та їх конструювання; виявляють поверхневі, недостатньо структуровані знання щодо сутності законодавчих документів стосовно подолання проявів гендерного насильства, дискримінації, забезпечення гендерної рівності в суспільстві; загалом здатні до аналізу ситуації гендерної нерівності; принципи гендерної рівності відстоюють ситуативно; в окремих ситуаціях демонструють поведінку, орієнтовану на співробітництво; намагаються

сприймати гендерну ідентичність іншої людини; помітні прояви стереотипізованого та упередженого ставлення до інших; власна позиція до гендерних проблем виражена в окремих ситуаціях; не завжди адекватна оцінка власної поведінки, виходячи з позицій та норм гендерної рівності; проявляється слабке прагнення до самовдосконалення.

Високий рівень. Такі студенти володіють повними, системними знаннями про існування гендерної нерівності, гендерні стереотипи та їх конструювання, про особливості гендерної соціалізації; виявляють обізнаність щодо законів і нормативних актів з питань гендерної рівності, подолання дискримінації жінок, гендерного насильства; виказують усвідомлення актуальності та значущості даних проблем; вдало аналізують ситуації гендерної нерівності; доцільно застосовують гендерні знання в громадській, сімейній та професійній сферах; проявляють поведінку, орієнтовану на співробітництво, взаємодію; виявляють схильність до сприйняття та розуміння гендерної ідентичності іншої людини; активно відстоюють норми та цінності ідеї гендерної рівності та дотримуються їх при взаємодії з іншими; проявляють відсутність стереотипізованого уявлення та упереджень щодо ролі чоловіка та жінки, толерантні до проявів гендерної ідентичності інших; демонструють уміння аналізувати власні гендерні характеристики з метою самореалізації; стійко усвідомлюють власну унікальність та визнають унікальність інших.

Констатувальний етап експерименту проводився упродовж 2008–2011 рр. на базі таких університетів України: Запорізький національний університет, Запорізький національний технічний університет, Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова. У дослідження були включені 199 студентів I-II курсів різних напрямів підготовки та спеціальностей, а саме: «Електромеханіка», «Електротехніка та електротехнології», «Інформатика», «Маркетинг», «Математика», «Менеджмент», «Облік і аудит», «Прикладна математика», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота» та «Фінанси і кредит», а також 18 кураторів академічних груп.

Діагностика рівня сформованості гендерної культури студентів університету відповідно до визначених компонентів, критеріїв та показників здійснювалася в процесі аналізу навчальної документації; анкетування, діагностичних бесід та за допомогою опитувальників («Статьорольовий опитувальник» С. Бем, «Гендерні характеристики особистості» І. Кльоциної) і тестових методик («Інтелектуальна лабільність» у модифікації С. Костроміної; «Тип поведінки в конфлікті» К. Томаса, «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча), аналізу результатів діяльності студентів (есе) тощо.

Аналіз результатів констатувального етапу експерименту дозволив встановити, що:

- наявні помітні недоліки в розв'язанні проблеми гендерного виховання студентів та формуванні їхньої гендерної культури (фрагментарний характер упровадження гендерного компоненту в систему вищої школи; відсутність відображення проблеми формування гендерної культури в змісті фахової підготовки, відсутність відповідних форм соціально-виховної роботи університету);

- студенти володіють переважно низьким (114 осіб – 57,29%) та середнім (85 осіб – 42,71%) рівнями сформованості показників гендерної культури для всіх компонентів та за всіма критеріями. Це актуалізувало потребу розробки та впровадження соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету.

У другому розділі – *«Зміст та впровадження соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету»* – розкрито зміст та надано характеристику соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету; представлено результати експериментальної роботи з впровадження соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету в практику навчально-виховної діяльності університетів України; здійснено оцінку та аналіз дієвості соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету.

Охарактеризовано *концептуальні положення, що* покладені в основу визначення соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету: положення теорії соціального конструювання гендеру та гендерної рівності; положення про єдність та взаємообумовленість гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм поведінки як складових гендерної культури студентів університету; положення про вплив психофізіологічних особливостей студентської молоді на її гендерні характеристики.

Розробка змісту соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету ґрунтувалася на *принципах*: гуманістичної спрямованості, природовідповідності, культуровідповідності, діалогічності, паритетності, а також положеннях *гендерного та фасілітативного підходів*.

Визначення концептуальних положень, принципів та підходів формування гендерної культури студентів університету та узагальнення характеристик соціально-педагогічних умов формування та розвитку студентської молоді (В. Гріщенко, Ю. Загородній, М. Нарійчук, К. Потопа, О. Севастьянова, С. Фурдуй) дозволили визначити *соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету*: 1) створення гендерно-чутливого середовища університету, заснованого на ідеї гендерної рівності та спрямованого на засвоєння партнерської ідеології відносин статей; 2) опора на гендерні та культурні особливості студентів відповідно до їх віку, природних та соціокультурних потреб, інтересів у міжособистісному спілкуванні задля прояву їхньої гендерної ідентичності; 3) залучення студентів університету до сумісної діяльності з представниками громадських організацій з орієнтацією на вирішення гендерних питань на рівні університету і територіальної громади.

На цьому етапі до експериментальної роботи було залучено 185 студентів. З них 37 студентів утворили контрольну групу (КГ), 148 студентів утворили чотири експериментальні групи (ЕГ1, ЕГ2, ЕГ3, ЕГ4). Так, в ЕГ1 впроваджувалася лише перша соціально-педагогічна умова формування гендерної культури студентів університету, в ЕГ2 – перша і друга, в ЕГ4 – перша і третя умови. В ЕГ3 було впроваджено усі три соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету. Такий розподіл експериментальних груп надав можливість отримання достовірного результату в

ході експерименту, перевірки дієвості кожної з визначених соціально-педагогічних умов та значущості їх комплексного використання.

Реалізація *першої соціально-педагогічної умови* здійснювалася шляхом привнесення в освітнє середовище університету форм та методів роботи гендерного спрямування. Зокрема, під час викладання курсу «Іноземна мова за професійним спрямуванням» було впроваджено цикл занять із використанням *тренінгових методів* гендерного змістового наповнення. Вибір іноземної мови як засобу формування гендерної культури було обумовлено широким спектром можливостей використання текстів, нормативно-правових джерел, художньої літератури з проблем гендерної рівності, толерантності та формування взаємоповаги статей.

У циклі навчальних занять використовувалися *інтерактивні форми роботи*: а) case-study (робота над ситуаціями з проблем профілактики насильства, гендерної дискримінації та нерівності); б) рольові ігри (з проблем гендерної ідентичності, запобігання стереотипізації, упереджень); в) диспути та дебати (диспути: «Чи можлива дружба між жінкою та чоловіком?», «Чоловіки з Марсу, жінки – з Венери... Чи є в них шанс порозумітися?», «Чи може бути професія чоловічою чи жіночою?», «Жінка-керівник: за чи проти?»; дебати: «Чому чоловіки не йдуть в педагогіку?», «Чи існує гендерна рівність в Україні?», «Як розподілити хатні обов'язки?»). Обговорення питань профілактики кібернасильства, шляхів уникнення дискримінаційних практик проходило з використанням *методів демонстрації* у формах презентацій у PowerPoint та відео-сюжетів. Специфіка навчальних занять дозволила використати *нарративні методи* (форми: листування, твори-роздуми, есе «Моє місце в сім'ї», «Кар'єрні можливості для жінок і чоловіків в Україні»). Також ефективними формами навчальної роботи стали: аналіз зразків народної творчості (прислів'їв, приказок) з метою порівняння гендерних уявлень та стереотипів; рекламно-інформаційна акція «Сучасний українець та українка: позбавляймося стереотипів!».

Упровадження *другої соціально-педагогічної умови* – опора на гендерні та культурні особливості студентів відповідно до їх віку, природних та соціокультурних потреб, інтересів у міжособистісному спілкуванні задля прояву їхньої гендерної ідентичності – здійснювалося в межах експерименту шляхом упровадження методів позааудиторної науково-дослідницької діяльності студентів університету, а саме в роботі *наукового студентського гуртка з дослідження гендерної культури «Світ через призму гендеру»*. Гуртківцями – учасниками експериментальних груп було організовано та проведено такі форми роботи: *круглий стіл* «Профілактика гендерного насильства: моделі та стратегії», *конкурс студентських наукових робіт* «Рівні та різні», наукову студентську *Інтернет-конференцію*; розроблено та захищено *наукові проекти*: «Жінки та чоловіки в науці України», «Подолання гендерних стереотипів в уявленнях про шлюб та сім'ю», «Роль матері та батька у формуванні особистості дитини».

Третя соціально-педагогічна умова – залучення студентів університету до сумісної діяльності з представниками громадських організацій з орієнтацією на вирішення гендерних питань на рівні університету та територіальної громади

– реалізовувалася у формах і методах просвітницької та волонтерської роботи студентів університету. Співпраця з представниками громадських організацій відбувалася у формах: *виконання ІНДЗ* на матеріалах зазначених організацій (створення «портфоліо» з витягів нормативно-правових документів, які законодавчо обґрунтовують сутність та визнають значущість гендерного підходу, написання анотацій на статті гендерної проблематики); *семінару-практикуму* (за результатами вивчення досвіду діяльності жіночих організацій, проблематики їхніх проектів); *майстер-класу* «Як подолати гендерні стереотипи». Активно застосовувався метод *навчання досвідом* (участь студентів у проведенні опитувань, інтерв'ю з мешканцями міста, допомога в міграційній службі в якості волонтерів-перекладачів, спілкування зі студентами інших країн світу).

Підсумковою організаційною формою роботи стало проведення в територіальній громаді м. Запоріжжя щорічної Міжнародної профілактичної акції «16 днів проти гендерного насильства», під час якої студенти організували: рекламну-інформаційну роботу (розповсюдження буклетів, демонстрація відео-сюжетів, створення тематичних брошур); виставку фотографій «Проблеми людства – в очах жінки»; зустрічі мешканців міста з відомими людьми, які виступають проти гендерного насильства; залучилися до проведення *дня відкритих дверей* в кризовому центрі для жінок.

На контрольному етапі експерименту (упродовж 2014-2015 рр.) було здійснено аналіз та обробку отриманих даних. Проведено опис та узагальнення емпіричних даних, побудову частотних та відсоткових розподілів за кожним із визначених компонентів, критеріїв та відповідних показників гендерної культури студентів університету; наочно представлено одержані ряди та їх аналіз. Діагностичні методики були ідентичні до тих, які використовувались на етапі констатувального експерименту. Додатково було застосовано діагностичний опис (есе «Гендерна культура сучасного студента: як її розумію?»).

Отримані результати свідчать про наявність статистично значущих відмінностей між студентами контрольної та експериментальних груп після закінчення експерименту. Для оцінки динаміки показників в ЕГ визначено середнє арифметичне значення з показників чотирьох ЕГ. Засвідчено збільшення частки студентів із високим рівнем сформованості показників гендерної культури в ЕГ (майже на 26%). Відповідно у КГ частка студентів, що проявили сформованість показників на високому рівні зросла лише на 1,8%. Водночас виявилось, що певна частина студентів не пододала межу низького рівня (0,37% для ЕГ і відповідно 40,54% для КГ) (рис.1).

Так, за критерієм «гендерна обізнаність» в усіх ЕГ відсутні студенти з низьким і переважають із середнім рівнем – 67,57% (100 осіб) і високим – 32,43% (48 осіб). Найбільший відсоток студентів з високим рівнем обізнаності спостерігається в ЕГ3 – 45,71% (16 осіб). Натомість у КГ за показником обізнаності більше половини студентів продемонстрували низький рівень сформованості – 54,06% (20 осіб), середній – 43,24% (16 осіб), високий – 2,70% (1 особа).

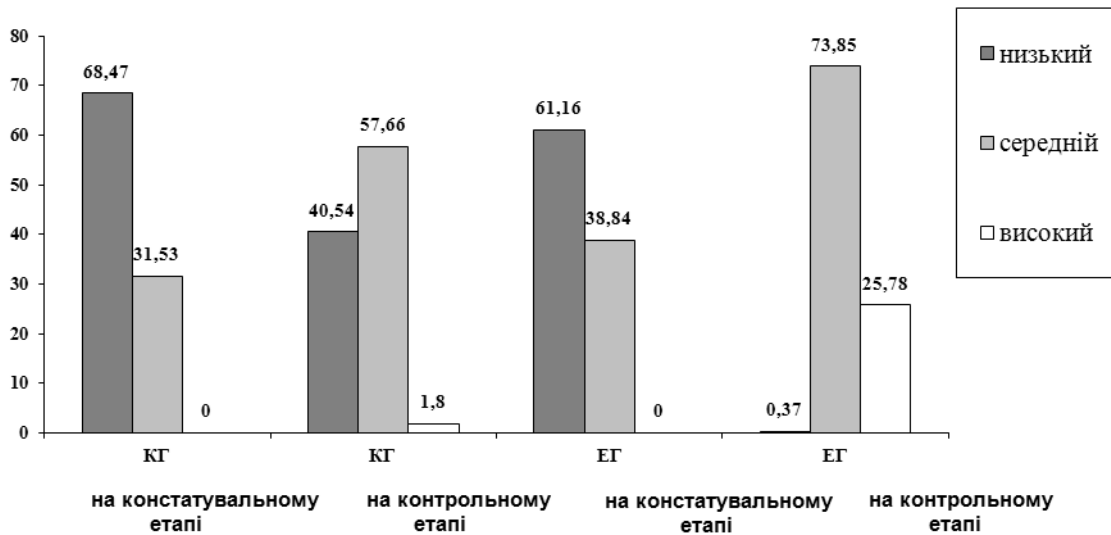

Рис. 1. Динаміка рівнів сформованості гендерної культури студентів університету експериментальної та контрольної груп

Результати оцінювання за критерієм «доцільна гендерна поведінка» в ЕГ після закінчення експерименту становили на низькому рівні – 1,35% (2 особи), середньому рівні – 75,68% (112 осіб), на високому рівні – 22,97% (34 особи). У ЕГ 3 відзначена найбільша кількість студентів, які продемонстрували високий рівень сформованості показників доцільної гендерної поведінки (31,43% – 11 осіб). У КГ поведінкові показники сформовано переважно на низькому – 45,95% (17 осіб) та середньому – 54,05% (20 осіб) рівнях.

В експериментальних групах виявилася перевага студентів із середнім (79,73% – 118 осіб) та високим (20,27% – 30 осіб) рівнями сформованості показників за критерієм «гендерна чутливість», немає жодного студента з показниками низького рівня. Найбільша кількість студентів, що продемонструвала високий рівень рефлексії та гендерної чутливості зафіксована в ЕГ3 (34,29% – 12 осіб). Для порівняння: у студентів КГ 27,03% (10 осіб) не змогли подолати межу низького рівня.

Підрахунки підтвердили, що наприкінці експерименту студенти експериментальних груп (ЕГ 1, ЕГ 2, ЕГ 3, ЕГ 4) засвідчили більш високий рівень сформованості показників за когнітивним, діяльним та рефлексивним компонентами гендерної культури студентів університету, ніж студенти КГ.

Доведено, що в ЕГ 3 зафіксовано найбільш помітну позитивну динаміку сформованості показників гендерної культури студентів університету, що підтверджує дієвість комплексного використання визначених соціально-педагогічних умов.

На другому етапі контрольного експерименту застосовано методи математичної статистики: однофакторний дисперсійний аналіз; розрахунки асиметрії та ексцесу (з метою виявлення емпіричного розподілу значень компонентів). Оскільки дослідження передбачало ситуацію з двома залежними

вибірками, ми вважали, що краще їх порівнювати за допомогою t-критерію Стьюдента (розрахунок емпіричного значення і порівняння його з критичним).

Результати експериментальної роботи підтвердили, що процес формування гендерної культури студентів університету набуде значної ефективності, якщо будуть впроваджуватися визначені та апробовані під час дослідження соціально-педагогічні умови, що реалізуються у відповідних формах та методах формування гендерної культури.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне узагальнення та запропоновано практичне розв'язання наукової проблеми формування гендерної культури студентів, що полягає в обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів у системі навчально-виховної роботи університету. Результати проведеного дослідження засвідчили ефективність розв'язання поставлених завдань і дали підстави для формулювання таких *висновків*:

1. Розкрито сутність і структуру гендерної культури студентів університету. Гендерна культура визначена як соціальний феномен, що відображений через систему гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм поведінки, орієнтованих на забезпечення гендерної рівності чоловіків і жінок, з урахуванням та прийняттям проявів їхньої гендерної ідентичності. Охарактеризовано складові гендерної культури: гендерні цінності (гендерні права, свободи, рівність соціального статусу, паритетність батьківства, материнства), гендерні знання (усвідомлені уявлення про сутність гендерного підходу, основи гендерної взаємодії, гендерну стратегію особистості) та гендерні норми (норми забезпечення гендерних прав особистості, гарантії гендерної рівності). Визначено фактори впливу освітнього середовища університету на формування гендерної культури студентів: специфічне соціокультурне оточення; поліструктурність спілкування; елітарність середовища. Гендерна культура студентів університету охарактеризована як частина загальної культури особистості, що утворена сукупністю гендерних цінностей, знань та норм поведінки студентів, заснованих на ідеях гендерної рівності, поваги до проявів гендерної ідентичності, орієнтації на співробітництво, самореалізацію особистості студента, незважаючи на стать. Формування гендерної культури студентів університету відображено як процес поступового засвоєння особистістю гендерних цінностей, знань, норм, що стосуються соціальних взаємовідносин статей в умовах університету.

2. Визначено компоненти, критерії, показники гендерної культури студентів університету. Результат формування гендерної культури студентів університету відображено як сукупність сформованості когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів та відповідних критеріїв (гендерна обізнаність; доцільна гендерна поведінка; гендерна чутливість). Компоненти гендерної культури студентів університету знайшли прояв

у таких показниках: когнітивний (наявність знань теорії соціального конструювання гендеру; спрямованість на отримання нових знань з гендерної проблематики; обізнаність із питань міжнародних та вітчизняних законодавчих актів щодо забезпечення норм гендерної рівності, подолання дискримінації жінок, гендерного насильства); діяльнісний (уміння використовувати гендерні знання в громадській, сімейній та професійній сферах; уміння реалізувати доцільні форми гендерної поведінки, дотримуючись ідеї гендерної рівності; здатність до сприйняття та розуміння гендерної ідентичності іншої людини); рефлексивний (відсутність стереотипізації та упередження в сприйнятті інших; уміння надати адекватну оцінку власної поведінки, виходячи з позицій та норм гендерної рівності; толерантність та прагнення до самовдосконалення у розв'язанні гендерних проблем). Охарактеризовано рівні (низький, середній та високий) сформованості гендерної культури студентів університету. На констатувальному етапі експерименту підтверджено наявність помітних недоліків у розв'язанні проблеми гендерного виховання студентів та формування їхньої гендерної культури (фрагментарний характер впровадження гендерного компоненту в систему вищої школи; відсутність відображення проблеми формування гендерної культури в змісті фахової підготовки, відсутність відповідних форм виховної роботи університету). Виявлено переважно низький (57,29% – 114 осіб) та середній (42,71% – 85 осіб) рівень сформованості показників гендерної культури для всіх компонентів та за всіма критеріями, що засвідчує негативний стан сформованості гендерної культури студентів університету.

3. За основу обґрунтування соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету прийнято: положення (теорії соціального конструювання гендеру та гендерної рівності; про єдність та взаємообумовленість гендерних цінностей, гендерних знань, гендерних норм поведінки; про вплив психофізіологічних особливостей студентської молоді на її гендерні характеристики); принципи (гуманістичної спрямованості, природовідповідності, культуровідповідності, діалогічності, паритетності); підходи (гендерний та фасилітативний). Обґрунтовано соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету: створення гендерно-чутливого середовища університету, заснованого на ідеї гендерної рівності та спрямованого на засвоєння партнерської ідеології відносин статей; опора на гендерні та культурні особливості студентів відповідно до їх віку, природних і соціокультурних потреб, інтересів у міжособистісному спілкуванні задля прояву їхньої гендерної ідентичності; залучення студентів університету до сумісної діяльності з представниками громадських організацій з орієнтацією на вирішення гендерних питань на рівні університету та територіальної громади.

4. Визначені соціально-педагогічні умови реалізовано у формах та методах формування гендерної культури студентів університету. Реалізація першої соціально-педагогічної умови здійснювалася шляхом упровадження циклу занять із дисципліни «Англійська мова професійного спрямування», що

передбачали використання тренінгових методів (case-study, рольових ігор), методів демонстрації (відео, презентації, он-лайн перегляди), нарративних методів (листування, описи, есе). Упровадження другої соціально-педагогічної умови здійснювалося шляхом включення студентів у форми роботи наукового студентського гуртка «Світ через призму гендеру»: круглі столи, конкурси наукових робіт, конференції; наукові проекти. Третя соціально-педагогічна умова реалізовувалася у формах та методах сумісної просвітницької та волонтерської діяльності студентів університету з представниками громадських організацій: семінар-практикум, навчання досвідом, участь у Міжнародній профілактичній акції «16 днів проти гендерного насильства», Дні відкритих дверей в кризовому центрі для жінок.

5. Доведено ефективність соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету. Результати порівняння даних контрольних та експериментальних груп засвідчують наявність статистично значущих відмінностей між студентами контрольної та експериментальних груп після закінчення експерименту: підтверджено збільшення частки студентів із високим рівнем сформованості показників гендерної культури в ЕГ (майже на 26%). Натомість у КГ частка студентів, що проявили сформованість показників на високому рівні зросла лише на 1,8%. Встановлено, що найбільша позитивна динаміка сформованості показників гендерної культури студентів університету спостерігається в ЕГЗ, що підтвердило дієвість не лише цілеспрямованого, а переважно комплексного використання визначених соціально-педагогічних умов.

Результати дослідження порівняно за допомогою t-критерію Стьюдента (розрахунок емпіричного значення і порівняння його з критичним). Обрахунки підтвердили, що наприкінці експерименту студенти експериментальних груп показали значний приріст на високому рівні сформованості когнітивного, діяльнісного та рефлексивного компонентів гендерної культури.

Перспективними напрямками дослідження порушеної проблеми можуть стати: формування гендерної культури студентів університету різних спеціальностей; розвиток гендерної культури студентів університету в умовах магістратури; формування гендерної культури студентів університету в умовах соціокультурного середовища великого міста.

Список опублікованих праць за темою дисертації

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дослідження:

1. Васильченко О.І. Формування гендерної культури студентів університету : методичні рекомендації / О.І. Васильченко. – Запоріжжя : 2013. – 76 с.

2. Васильченко О.І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до формування ненасильства в сім'ї / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. / [редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – Вип. 30. – С. 172-175.

3. Васильченко О.І. Творчі підходи до формування гендерної рівності за допомогою оригінальних текстів / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / [редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – Вип. 31. – С. 199-202.

4. Васильченко О.І. Формування готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики насильства щодо жінок / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. / [редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ-Запоріжжя. – 2004. – Вип.33. – С. 143-146.

5. Васильченко О.І. Гендерний тренінг як засіб формування комунікативної компетентності майбутніх соціальних педагогів / О.І. Васильченко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2005. – № 2. – С. 28-32.

6. Васильченко О.І. Творчі підходи до профілактики насильства щодо жінок у процесі підготовки майбутніх фахівців / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць / [редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ-Запоріжжя. – 2006. – Вип. 37. – С. 232-236.

7. Васильченко О.І. Соціально-педагогічні чинники гендерного виховання студентів / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки : зб. наук. праць. / [редкол. : Т.І. Сущенко (відп. ред.) та ін.]. – Київ-Запоріжжя. – 2007. – Вип. 44. – С. 114-118.

8. Васильченко О.І. Формування гендерної культури студентів університету як предмет і об'єкт дослідження / О.І. Васильченко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – № 1. – С. 48-52.

9. Vasylichenko O. Friendship and intimacy in the student's age: gender approach / T. Golovanova, O. Vasylichenko // Психологічні перспективи. Волинський національний університет імені Лесі Українки. – Луцьк, 2009. – Вип. 13. – С. 55-59.

10. Васильченко О.І. Зарубіжний досвід як чинник підвищення ефективності формування гендерної культури українських студентів / О.І. Васильченко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – № 2. – С. 28-34.

11. Васильченко О.І. Гендерна компетентність як педагогічна умова формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Педагогічні науки – Запоріжжя : ЗНУ, 2011. – № 3 (16). – С. 93-97.

12. Васильченко О.І. Сутність, структура та зміст гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Педагогічні науки. – Запоріжжя : ЗНУ, 2013. – № 1 (19). – С. 50-57.

13. Васильченко О.І. Основні принципи та напрями в розробці соціально-педагогічних умов формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : зб. наук. праць / [редкол. : Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 38 (91). – С. 496-501.

14. Васильченко О.І. Гендерно-чутливе середовище як умова формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : зб. наук. праць / [редкол. : Т.І.Сущенко (голов.ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 2014. – Вип. 39 (92). – С. 499-502.

15. Васильченко Е.И. Формирование гендерной культуры студентов университета во время внеаудиторной работы / Е.И. Васильченко // Научно-методический и теоретический журнал. – Пенза : Научно-издательский центр «Социосфера», 2013. – № 4 . – Ч. 2. – С. 162-164.

16. Васильченко О.І. Сумісна діяльність студентів університету з недержавними організаціями як умова формування гендерної культури студентів / О.І. Васильченко // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціальна робота. Соціальна педагогіка : зб. наук. праць. – Випуск 20. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2015. – С. 118-125.

Опубліковані праці апробаційного характеру

17. Васильченко О.І. Соціально-педагогічна робота з жінками в громаді / О.І. Васильченко // Соціальна робота в Україні на початку ХХІ ст.: проблеми теорії і практики : матеріали доповідей на Міжнар. наук.-практ. конф., 29-31 жовтня 2002 р. – Частина II. – К., 2002. – С. 188-193.

18. Васильченко О.І. Із досвіду гендерного виховання студентів – майбутніх соціальних педагогів / О.І. Васильченко // Теоретичні та практичні питання здійснення гендерної політики в регіоні : матеріали доповідей на наук.-практ. конф. – Запоріжжя : ЗЦППКК, 2003. – С. 25-27.

19. Васильченко О.І. Інтеграція гендерного підходу у процес підготовки майбутніх спеціалістів / О.І. Васильченко // Збірник тез наукової конф. студентів, аспірантів та молодих вчених 2007 р. – Запоріжжя : ЗНУ, 2007. – С. 300-303.

20. Васильченко О.І. Шляхи формування гендерної культури студентів у вишах України / О.І. Васильченко // Збірник тез студентів, аспірантів та викладачів ЗНУ. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – С. 327-328.

21. Васильченко О.І. Асертивний тренінг як метод роботи психологічної служби з формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Психологічна служба ВНЗ: досвід та перспективи розвитку : матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., 19-20 травня 2009 р. – Запоріжжя : ЗНУ, 2009. – С. 47-48.

22. Васильченко О.І. Формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Педагогіка вищої школи в 21 столітті: сучасний стан, перспективи розвитку : матеріали доповідей на міжнародній наук.-практ. конф., 21 травня 2010 р. / За заг. ред. проф. Л.М. Голубенко, проф. О.С. Цокур. – Частина 2. – Одеса : ВМВ, 2010. – С. 116.

23. Васильченко О.І. Гендерний аспект професійної підготовки студентів / О.І. Васильченко // Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії : збірник матеріалів Міжнародної наук.-практ. конф., 27-29 квітня 2011 р. Тернопіль, К. : 2011. – С. 553-555.

24. Васильченко О.І. Використання інформаційних технологій як засіб формування гендерної культури молоді / О.І. Васильченко // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали міжнародної наук.-практ. конференції, Одеса, 15 січня 2013. – С. 71-74.

25. Васильченко О.І. Гендерна ідентичність як складова гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Воздействие социальной среды на воспитание и формирование личности: Классические и инновационные подходы к изучению проблематики : материалы первой междунар. науч.-практ. конф. 20-21 декабря 2012 г. / Научный журнал «Аспект». – Донецк : Ноулидж (донецкое отделение), 2012. – С. 145-148.

26. Васильченко Е.И. Подготовка будущих социальных педагогов к решению проблем семейного насилия / Е. И. Васильченко // Сучасне студентство України: досвід, проблеми, перспективи : збірник матеріалів регіональної наук.-практ.конф., 23 квітня 2004 р. – Запоріжжя : ЗДУ, 2004. – С. 137-139.

27. Васильченко О.І. Гендерний тренінг як чинник формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Освіта і наука в Україні : матеріали всеукраїнської наук. конф., 22-22 червня, 2013 р., Частина 1. / [Наук. ред. О.Ю.Висоцький]. – Дніпропетровськ : Роял-Принт, 2013. – С. 104-106.

28. Васильченко О.І. Використання мультимедійних технологій як чинник формування гендерної культури студентів університету / О.І. Васильченко // Гендерна освіта в сучасному університеті: досвід, проблеми та перспективи : матеріали міждисциплінарної всеукраїнської наук.-практ. конф. студентів і молодих учених, Кривий Ріг, 22-23 жовтня 2014 р. – Кривий Ріг : КПІ ДВНЗ «КНУ», 2014. – С. 54-55.

29. Васильченко О.І. Гендерна освіта як чинник формування гендерної культури студентської молоді / О.І. Васильченко // Філософсько-теоретичні та практико-орієнтовані аспекти випереджаючої освіти для сталого розвитку : матеріали III Всеукраїнської наук.-практ. конф., 11 грудня 2014 р., Дніпропетровськ / [Наук. ред. О.Є.Висоцька]. – Дніпропетровськ : Роял-Принт, 2015. – С. 57-58.

30. Vasylichenko O.I. Gender sensitive language as a means to form university students' gender culture / O.I. Vasylichenko // Актуальні дослідження в соціальній сфері : матеріали міжнародної наук.-практ.конф., 25 травня 2015р., Одеса, 2015. –С. 168-170.

Опубліковані праці, які додатково відображують наукові результати дисертації:

31. Васильченко О.І. Іноземна мова як один із засобів підготовки соціальних педагогів у класичному університеті / О.І. Васильченко // Соціально-педагогічні проблеми підготовки фахівців у ВНЗ : матеріали доповідей на Міжнар. наук.-практ. конф., 25-26 лютого 2003 р. – Ужгород, 2003. – С. 31-33.

32. Васильченко О.І. Методичні рекомендації з курсу “Англійська мова професійного спрямування” (з розділу “Профілактика насильства щодо жінок”) для студентів факультету соціальної педагогіки та психології / О.І. Васильченко – Запоріжжя: 2008. – 34 с.

33. Васильченко О.І. Англійська мова професійного спрямування : практикум для самостійної роботи студентів усіх спеціальностей / О.І. Васильченко – Запоріжжя : 2008. – 71 с.

АНОТАЦІЇ

Васильченко О.І. Соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова МОН України, Київ, 2015.

Дисертацію присвячено проблемі формування гендерної культури студентів у навчально-виховній роботі університету. У дослідженні теоретично обґрунтовано структуру гендерної культури (гендерні знання, цінності та норми); соціально-педагогічні умови формування гендерної культури студентів університету; компоненти (когнітивний, діяльнісний, рефлексивний), критерії (гендерна обізнаність, доцільна гендерна поведінка, гендерна чутливість) та рівні сформованості гендерної культури студентів університету.

Ключові слова: гендер, культура, гендерна культура, гендерна культура студентів університету, формування гендерної культури студентів університету.

АННОТАЦИЯ

Васильченко Е.И. Социально-педагогические условия формирования гендерной культуры студентов университета. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.05 – социальная педагогика. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова МОН Украины, Киев, 2015.

Диссертация посвящена проблеме формирования гендерной культуры студентов в учебно-воспитательной работе университета. В диссертации теоретически обосновано структуру гендерной культуры (гендерные знания, ценности и нормы); социально-педагогические условия формирования гендерной культуры студентов университета; компоненты (когнитивный, деятельностный, рефлексивный), критерии (гендерная осведомленность, целесообразное гендерное поведение, гендерная чувствительность) и уровни сформированности гендерной культуры студентов университета.

Ключевые слова: гендер, культура, гендерная культура, гендерная культура студентов университета, формирование гендерной культуры студентов университета.

SUMMARY

Vasylychenko O.I. Social pedagogical conditions of formation of university students' gender culture. – Manuscript.

Dissertation for the scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, specialty 13.00.05 – social pedagogy. Dragomanov National Pedagogical University, Kyiv, 2015.

The dissertation is devoted to the problem of formation of university students' gender culture during educational process of the university. It is grounded the structure of gender culture (gender knowledge, gender values and gender norms), social pedagogical conditions of forming university students' gender culture (creation of gender sensitive university environment based on the idea of gender equality to assimilate partnership's relationship between sexes; support of students' gender and cultural characteristics according to their age, natural and social cultural needs, interests for interpersonal communication to realize their gender identity; involving university students to common activity with representatives of non-governmental organizations to solve gender problems at the university and territorial community levels); components (cognitive, active, reflexive), criteria (gender awareness, gender-sensitive behavior; gender sensitivity) and levels of formation of university students' gender culture.

Gender culture is determined as a part of the general culture of society, social phenomenon that reflects gender values, gender knowledge, gender norms of behavior to ensure gender equality for men and women taking into account their gender identity. The author's definition of the university students' gender culture as a part of personality's general culture consisting of students' gender values, gender knowledge, gender norms of behavior based on the idea of gender equality, respect for gender identity, cooperation and student's personal self-realization despite sex is presented in the dissertation.

A three-level scale and corresponding levels (low, medium, high) are used to estimate formation of university students' gender culture. The low level is characterized as lack or inadequate understanding of gender roles and stereotypes in different spheres of society; students of this level don't follow the gender equality principle while interacting with others; students have stereotypes and preconceptions about man and woman roles in different spheres of society. At the medium level students understand the essence of gender roles, stereotypes and their construction; they follow the gender equality principle depending on the situation; in some cases students demonstrate cooperative behavior; but there are some stereotyping and prejudicial attitudes toward others. At the high level students have full and systematical knowledge about peculiarities of gender socialization; they use gender knowledge in public, professional and family spheres; demonstrate cooperative behavior; hold norms and values of gender equality while interacting with others.

At the statement stage of the experiment the lack of students' gender education and their gender culture was proved. Social pedagogical conditions realized in forms and methods of formation of university students' gender culture were determined.

The first social pedagogical condition was realized as introduction of series of gender content classes with interactive techniques during discipline "English for

specific purposes” using: case-study, role-playing, multimedia methods and methods of narration.

The second social pedagogical condition was realized as work of students’ scientific society “World through the prism of gender”: round-tables, contest of students’ scientific works, conferences, scientific projects.

The third social pedagogical condition was realized as educational and volunteer work of university students during their common activity with representatives of non-governmental organizations: individual works based on materials of these organizations, seminars, experience teaching, the international campaign “16 Days of Activism against Gender Violence”, and the day of open door in the crisis centers for women.

The effectiveness of offered social pedagogical conditions of formation of university students’ gender culture was proved.

Key words: gender, culture, gender culture, university students’ gender culture, formation of university students’ gender culture.

Підписано до друку 07.12.2015. Формат 60/90/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарнітура Times.
Умовн. друк. арк. 0,9. Тираж 100 прим. Зам. № 189.

Запорізький національний університет

69600, м. Запоріжжя, МСП-41
вул. Жуковського, 66

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 2952 від 30.08.2007